

John Fitzgerald Kennedy i odjek atentata u jugoslavenskim dnevnim listovima: primjer *Vjesnik i Borba*

Karlo Jagatić¹

Rad u prvom dijelu opisuje životni i politički put američkoga predsjednika Johna Fitzgeralda Kennedyja. Drugi dio rada analizira događaje od 22. studenoga 1963. godine, odnosno atentat i smrt američkoga predsjednika te njegove posljedične događaje. Detaljna analiza pisanja novinske građe, odnosno jugoslavenskih dnevnih listova *Vjesnika* i *Borbe* temelj je rada. Posredstvom spomenute analize jugoslavenskoga tiska nastojat će se prikazati kako je vijest o ubojstvu američkoga predsjednika u godinama hladnoga rata dočekana u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ).

Ključne riječi: atentat, Borba, John Fitzgerald Kennedy, Vjesnik, SFRJ.

1. Uvod

John Fitzgerald Kennedy bio je 35. predsjednik Sjedinjenih Američkih Država koji je navedenu dužnost obavljao nepune tri godine.² U razdoblju njegovoga mandata globalna vanjskopolitička scena nalazila se u fazi novih zaoštavanja, razvidnih na primjerima događaja poput gradnje zida u Berlinu, rata u Vijetnamu te incidenata i kriza oko otoka Kube i na njemu. Upravo stoga nameće se jasan zaključak prema kojemu je Kennedyjev predsjednički mandat bio prožet složenim vanjskopolitičkim događajima. Dakako, atentat i obitelj-

-
- 1 Karlo Jagatić, univ. bacc. hist. et croat., Sesvete, Hrvatska. E-pošta: jagatickarlo@gmail.com.
 - 2 John F. Kennedy postao je 35. predsjednik SAD-a 20. siječnja 1961. godine te je dužnost obavljao do svoje smrti 22. studenog 1963. godine.

ska prošlost Kennedyjevih potpomogle su u mitologizaciji lika i djela Johna F. Kennedyja zbog čega i danas slovi za najpopularnijega američkog predsjednika u 20. stoljeću. S obzirom na to da je jugoslavenski tisak predstavljao stavove Saveza komunista Jugoslavije (SKJ), upravo će medijski sadržaj poslužiti kao temeljni izvor prikazivanja mišljenja i stavova jugoslavenskoga državnog vrha prema ubojstvu Johna F. Kennedyja. Radova na temu odnosa SFRJ i svjetskih supersila ima mnoštvo, no ne postoje oni koji analiziraju međunarodne odnose SFRJ i SAD-a u završnim trenucima Kennedyjevog mandata u vezi s atentatom u okvirima najtiražnijih jugoslavenskih tiskanih medija. Temeljem navedenoga, u radu su korišteni novinski članci Vjesnika u svrhu opisivanja jugoslavenske politike nesvrstanosti u vremenu Kubanske raketne krize kao najistaknutijega događaja hladnoga rata. Također, iste novine bile su izvor analiziranja Titovog boravka u SAD-u tijekom listopada 1963. godine i odnosa koji je jugoslavenski predsjednik tada uspostavio s Kennedyjem. Naposljetku, u analizi atentata i posljedičnih događaja korišteni su članci Vjesnika i Borbe od 23. studenoga do 4. prosinca 1963. godine kao razdoblja u kojemu je napisan najveći broj materijala o navedenoj tematici. U tih dvanaest dana napisan je velik broj komentara, kolumni, izvještaja i sl., a u ovome radu analizirano je devetnaest članaka iz Vjesnika i četrnaest iz Borbe. Uz navedene dnevne novine, za opisivanje i kontekstualiziranje života Johna F. Kennedyja i njegove politike te jugoslavenske vanjske politike korišteni su internetski izvori i vrela stranih i domaćih autora. Tako su korišteni radovi sljedećih autora: Ivo Banac, Gerald Blaine, Lisa McCubbin Hill, James Blight, Joseph Nye Jr., David Welch, James MacGregor Burns, Robert Dallek, Stephen Graubard, Tvrtko Jakovina, Michael Maegher, Larry Gragg, Jože Pirjavec, Alan Posener i James Swanson.

2. John F. Kennedy do kandidature za Bijelu kuću

John F. Kennedy bio je potomak irskih katolika koji su sredinom 19. stoljeća tijekom velike gladi u Irskoj doselili u američku saveznu državu Massachusetts (Dallek, 2003, 6). Obitelj Fitzgerald prvu financijsku dobit u SAD-u ostvarila je u bostonskom ugostiteljstvu, što je bio uobičajen posao irskih doseljenika (Maegher i Gragg, 2011, 2). S druge strane, otac Johna F. Kennedyja – Joseph Kennedy – bio je moćan i utjecajan bankar koji je većinu bogatstva stekao u godinama nakon Velike depresije kada je počeo ulagati u vrijednosne papire i filmsku industriju. No, američki povjesničar Stephen Richards Graubard (2010,

346) piše kako je Joseph Kennedy svoje bogatstvo stekao nelegalnim krijumčarenjem alkohola u razdoblju prohibicije. Nadalje, tijekom 1914. godine Joseph Kennedy oženio se Rosom Fitzgerald, kćerkom bostonskoga gradonačelnika. Rose je 1915. godine rodila prvoga sina Josepha Patricka Kennedyja (Jr. „Joe“). Dvije godine kasnije, odnosno 29. svibnja 1917. godine rodila je i Johna Fitzgeralda Kennedyja, odmila zvanog „Jack“ (Dallek, 2003, 19-20).

Nadalje, John F. Kennedy u mladosti je često obolijevao od nepoznate bolesti koja mu je dijagnosticirana tek 1947. godine. Tegoba iz mladosti bila je zapravo Addisonova bolest čiji je uzrok kronična nedostatnost funkcije kore nadbubrežne žlijezde, dok su simptomi gubitak tjelesne težine, slabost mišića, umor i tamna koža (Posener, 1998, 15-18).³ Kennedyja je brinula pomisao da s takvom bolešću ne bi mogao postati predsjednikom, što je znao i Richard Nixon, Kennedyjev protukandidat na izborima 1960. godine pa je o tome ciljano javno govorio. Shvaćajući ozbiljnost situacije, Kennedy je bolest poricao govoreći: „Nikad nisam imao Addisonovu bolest, moje zdravstveno stanje je odlično“ (Posener, 1998, 44). Osim lošijega zdravstvenog stanja, Kennedyjevo djetinjstvo i mladost obilježili su financijsko blagostanje i povlašteni status.

Poslije završetka srednje škole, 1936. godine upisao je Sveučilište u Harvardu te vodio miran život do izbijanja Drugoga svjetskog rata. Naime, nekoliko mjeseci prije japanskoga napada na Pearl Harbour, Kennedy se prijavio u mornaricu s ciljem sudjelovanja u ratnim operacijama. Njegov otac tada je posredovao kod senatora Davida Walsha pa je mladi Kennedy krajem ožujka 1943. godine stigao na Solomonske otoke. Postao je zapovjednik torpednoga čamca PT 109 koji je tijekom borbenoga djelovanja prepolovljen u napadu japanskoga razarača. Nakon napada, John F. Kennedy više je sati plivao do obale, usputno spasivši živote deseterici svojih suboraca. Zbog toga podviga naknadno je odlikovan, a o njemu je pisao i američki tisak (Graubard, 2010, 350).

Završetkom Drugoga svjetskog rata, John F. Kennedy započeo je proces aktivnijega političkog djelovanja. Neposredno nakon rata, 1946. godine, Kennedy se kandidirao za kongresnoga zastupnika u 11. izbornom bostonskom okrugu. Koristeći svoj predizborni slogan „Nova generacija nudi novog vođu“ Kennedy je privukao veći broj glasača koji su mu omogućili pobjedu i ulazak u Kongres (Posener, 1998, 38). U tom trenutku, izbori su postali projekt u koji se uključila cijela obitelj. U tom procesu, Kennedyjevi su pronašli osobu koja je imala isto

3 „Addison disease“

ime i prezime kao i njihov glavni politički takmac. Njega su nastojali iskoristiti kako bi umanjili broj glasova koji je trebao dobiti stvarni politički protivnik. Pored toga, obitelj je i drugom kandidatu platila da se, ovisno o tijeku glasanja, povuče iz izborne utrke ili u njoj ostane (Jakovina, 2013, 209). Unatoč spomenutim izbornim „varkama“, John F. Kennedy imao je velike šanse za uspješan politički dobitak. Sasvim je izvjesno kako su mladost, fizička ljepota, plahost i prirodnost predstavljale karakteristike koje su bile privlačne širem krugu birača, posebice ženama (Posener, 1998, 39-40). Nakon ulaska u Donji dom Kongresa, sljedeći Kennedyjev cilj bio je Senat. Na izborima održanim 1952. godine, Kennedyjev protivnik bio je republikanac Henry Cabot Lodge mlađi. Kao i 1946. godine, predizborna kampanja bila je aktivnost u kojoj je sudjelovala cijela obitelj (Posener, 1998, 46-47). U izbornom procesu Kennedy je imao veliku pomoć mlađega brata Roberta koji se pokazao kao izuzetno snažljiv te okretan savjetnik i organizator. Robert Kennedy naglašavao je kako je usmjerenost na ženske birače siguran put do uspjeha: „Sve svoje aktivnost usmjeravamo na žene, jer one obave glavninu poslova u izbornoj utrci. Muškarci samo pričaju“ (Posener, 1998, 46-47). Privatne čajanke koje su Kennedyjevi organizirali bile su evidentan dokaz naklonosti prema ženskom glasačkom tijelu. Procjenjuje se da je tijekom kampanje oko 50.000 žena sudjelovalo na svim prijemima obitelji Kennedy (Burns, 2016, 123). Važnost ženskih glasova komentirala je i Kennedyjeva majka Rose koja je utvrdila: „Starije žene željele su ga za sina, a mlađe za supruga“ (Meagher i Gragg, 2011, 28). Uz ciljano usmjerenje na ženski dio glasačkog tijela, Kennedy je veliku pozornost usmjerio prema manjinama, doseljenicima i Židovima (Dallek, 2003, 175). Sve to omogućilo je Johnu F. Kennedyju da odnose svoju prvu izbornu pobjedu koja je postala osnova za daljnji ozbiljniji politički angažman (Graubard, 2010, 352).

3. Kandidatura za predsjednika i predsjednički mandat

Politički apetiti obitelji Kennedy s godinama su rasli, stoga je otac Joseph savjetovao Johnu da se kandidira za potpredsjednika na predstojećim izborima (1956.) s demokratom Lydonom B. Johnsonom. Ipak, Demokratsku stranu na izborima protiv republikanca i tada aktualnoga predsjednika Dwighta Eisenhowera predstavljao je Adlai Stevenson II., a Kennedy se odlučio kandidirati na stranačkim izborima za mjesto potpredsjednika (Meagher i Gragg, 2011, 54-55). Iako je naposljetku izgubio, za Johna F. Kennedyja ti stranački izbo-

ri postali su najvažniji trenutak u dotadašnjoj političkoj karijeri. Neizvjesna i tijesna borba zainteresirala je mnoge Amerikance, a Kennedyjeva upornost i smiješak kojim je prihvatio poraz ostavile su snažan dojam na milijune gledatelja. Iz toga je razloga povjesničar James Burnes (2016, 193-194) spomenute događaje pobjedonosnoga poraza opisao kao rođenje Kennedyjeve predsjedničke kampanje.

Ipak, do službene objave predsjedničke kandidature i početka predizborne kampanje trebalo je pričekati 20. siječanj 1960. godine. Kennedy je tijekom kampanje bio vrlo samouvjeren smatrajući svoju vjeroispovijest jedinom otežavajućom okolnosti. Zabrinjavalo ga je hoće li većinski protestantsko društvo za predsjednika htjeti imati potomka katoličkih Iraca. Kennedyjeva zabrinutost bila je utemeljena, ali cijeli problem poprimio je vrlo ironične elemente uzimajući u obzir stvarnost u kojoj Kennedy nije bio praktični vjernik. U svojim govorima naglašavao je kako njegova vjeroispovijest neće imati nikakvoga utjecaja na političke odluke, a još se 1947. godine šalio kako vjera dolazi iz Rima, a politika iz Bostona (Posener, 1998, 65-66). Nakon tih izjava reagirale su pojedine vjerske udruge, poput jezuitskoga časopisa *America*. Oni su se obrušili na Kennedyja s mišljenjem da nije iskreni vjernik na što se Kennedy našalio riječima: „Sada razumijem zašto je Henrik VIII. osnovao vlastitu crkvu“ (Posener, 1998, 66).

Osim spomenuta problema vjeroispovijesti, vrlo je vjerojatno kako Kennedy nije imao drugih razloga za brigu. Očev novac, mladoliki izgled, šarmantnost i popularnost koju je uživao sa suprugom Jacqueline, bili su pokazatelji izgledne pobjede na predstojećim izborima. Kennedy je kampanju vodio energično i poletno, proputovao je velik dio SAD-a, a pobjedu je vrlo vjerojatno osigurao već 25. rujna 1960. godine, odnosno, nakon prvoga televizijskog sučeljavanja s republikanskim kandidatom Richardom Nixonom (Graubard, 2010, 357). Njihovo sučeljavanje pratilo je više od stotinu milijuna Amerikanaca kojima je Kennedy predstavio svoju opuštenost, šarm, karizmu i vladanje televizijskom scenom. S druge strane, Nixon se nije najbolje snalazio pred kamerama. Dane prije sučeljavanja proveo je u bolnici te je bio izrazito mršav, a zbog očigledne nervoze pretjerano se znojio. Slijedom navedenoga, kritičari su Nixona usporedili s nametljivim trgovcem rabljenih automobila (Posener, 1998, 70; Graubard, 2010, 357). Prijelomni trenutak kampanje zasigurno je bilo spomenuto sučeljavanje, ali i uhićenje Martina Luthera Kinga. Naime, Martin L. King,

baptistički propovjednik i borac za ljudska prava, uhićen je i osuđen na četiri mjeseca zatvora. Nakon toga događaja javnost je čekala reakcije predsjedničkih kandidata koja od Nixona nikada nije stigla. S druge strane, Kennedy je angažirao brata Roberta da preko suca lobira za Kinga, što je imalo za posljedicu Kingovo puštanje iz zatvora (Posener, 1998, 71; Jakovina, 2013, 2010). Tim postupkom Kennedy je osvojio simpatije Afroamerikanaca koji će, uzimajući u obzir izrazito malu razliku broja glasova (118. 574), imati izrazito važnu ulogu u konačnim izbornim rezultatima (Meagher i Gragg, 2011, 75).

Kao najmlađi izabrani predsjednik SAD-a i prvi rođen u 20. stoljeću, John F. Kennedy 20. siječnja 1961. godine prisegnuo je za 35. američkoga predsjednika (Posener, 1998, 74). Tijekom inauguracije izgovorio je jednu od najpoznatijih rečenica 20. stoljeća: „Ne pitajte što vaša zemlja može učiniti za vas – zapitajte se što vi možete učiniti za svoju zemlju”.⁴ Ta poetičko-filozofska rečenica ocrtava Kennedyjevu osobnost, njegova očekivanja, ali i vjeru u sposobnost američkoga naroda. Preuzimanjem predsjedničke dužnosti Kennedy je dao do znanja kako će njegov fokus biti na vanjskoj politici. Takvo postupanje bilo je vidljivo iz kritike upućene Dwightu Eisenhoweru, odnosno njegovom kabinetu, kojemu je prigovarao loše vođenje vanjske politike: „Dopustili smo da meka sentimentalnost formira atmosferu koja nas okružuje“ (Posener, 1998, 76). Kennedy je još kao senator upozoravao na opasnost širenja komunizma stavljajući naglasak na odnos moći između SAD-a i Sovjetskoga Saveza: „Moglo bi se dogoditi da se ravnoteža tako poremeti u korist Sovjetskog Saveza [...] tako što bi im se otvorila prečica k ovladavanju svijetom“ (Posener, 1998, 77).

Svega nekoliko mjeseci nakon spomenute izjave, na čelo Kube zasjeo je komunistički revolucionar Fidel Castro. Kubanska problematika u zadnjim mjesecima mandata Dwighta Eisenhowera poprimila je značajne razmjere prelivši se na Kennedyjevu administraciju. Tako je Središnja obavještajna agencija (*Central Intelligence Agency*: CIA) u vremenu Eisenhowerova mandata osmislila vojnu operaciju s ciljem svrgavanja Castra uz pomoć kubanskih emigranata. Iako neposredno nakon stupanja na dužnost nije bio upoznat s detaljima operacije, Kennedy ju je svejedno odobrio (Jakovina, 2013, 213). Tako je 17. travnja 1961. godine započelo iskrcavanja 1400 vojnika u Zaljev svinja na Kubi. Naposljedku je cijela operacija propala, većina poslanih vojnika bila je zarobljena ili ubijena, a Kennedy je pao na prvom vanjskopolitičkom testu.

4 „John F. Kennedy Quotations: President Kennedy's Inaugural Address, January 20, 1961“

Novoizabrani predsjednik nakon vojnoga neuspjeha u javnosti je preuzeo svu političku odgovornost. Ipak, debakl kod Zaljeva svinja nije mu okaljalo ugled, naprotiv, podrška naroda narasla je na 83 posto (Posener, 1998, 90-92).⁵

Kao i akcija u Zaljevu svinja, rat koji je vojska SAD-a vodila na prostoru Vijetnama također je bila ostavština Eisenhowerove administracije. Suvremena historiografija u velikoj mjeri slaže se da je upravo John F. Kennedy potaknuo veliko buktanje rata u Vijetnamu (Graubard, 2010, 365). Tvrđnju za potonje potvrđuju podaci koji pokazuju da je početkom 1961. godine na području Južnoga Vijetnama bilo razmješteno 685 američkih savjetnika, a u trenutku Kennedyjeve smrti se ta brojka popela na 16.000 ljudi. Isto tako, Kennedy je prvi predsjednik koji je u Vijetnam poslao topništvo, borbene zrakoplove i helikoptere. Također je 1961. godine osnovao jedinicu „Special Group“ koja je u borbama pod zapovjedništvom Maxwella Taylora i Roberta Kennedyja upotrebljavala napalm i sredstva za paljenje lišća i raslinja (Posener, 1998, 96). Kennedyjevoj posthumnoj ličnosti u prilog ide splet povijesnih okolnosti, odnosno činjenica da se kolektivna negativna sjećanja vezana uz Vijetnamski rat pripisuju poglavito i isključivo njegovom nasljedniku Lydonu B. Johnsonu za čijega je mandata taj rat postao nepopularan (Graubard, 2010, 398-403).

Da Kennedyjev ugled u kolektivnoj svijesti nije okaljšan nakon neuspjeha iskrcavanja na Kubu i Vijetnamskoga rata pokazuje podatak da je Kennedy i u 21. stoljeću jedan od najpopularnijih američkih predsjednika.⁶ Osim navedenoga, značajni vanjskopolitički događaji u kojima je Kennedy igrao važnu ulogu bili su Kubanska raketna kriza i podizanje Berlinskoga zida. Gradnja Berlinskoga zida započela je 13. kolovoza 1961. godine zbog masovnih prebjega građana Berlina s područja Njemačke Demokratske Republike (DDR) u dio pod kontrolom snaga zapadnih saveznika. Činom podizanja zida srušene su nade zapadnonjemačkih političara o skorom ujedinjenju, što je očekivao i gradonačelnik zapadnoga dijela Berlina Willy Brandt. On je Kennedyju poslao ljutito pismo negodujući što se SAD nije vojno uključio s ciljem zaustavljanja gradnje zida (Dallek, 2003, 436). Kennedy je svakako bio svjestan da bi aktivno uključivanje SAD-a u berlinsku krizu moglo isprovocirati Sovjetski Savez što je posljedično moglo dovesti do zaoštavanja stanja i mogućega ratnog sukoba. Stav američkog predsjednika najjasnije je prikazan 1963. godine kad je posje-

5 Podrška mu je u ožujku bila 72 posto, što bi značilo da mu se nakon Zaljeva svinja podrška povišala za 11 posto.

6 „Americans Rate JFK as Top Modern President“

tio Zapadni Berlin te istaknuo: „Ako hoćemo raditi za budućnost ovoga grada, moramo se pomiriti sa stanjem onakvim kakvo ono jest, a ne onakvim kakvim bismo ga mi željeli“ (Posener, 1998, 109). Tom izjavom Kennedy je pokazao, jedni bi rekli slabost pred Sovjetima, a drugi odlučnost u očuvanju mira.

No vjerojatno najveći izazov Johna F. Kennedyja bila je Kubanska raketna kriza, prema mnogima najveća politička kriza u modernoj povijesti, koja je predstavljala vrhunac tadašnjega vojno-političkog nadmetanja u razdoblju hladnoga rata. Kriza je započela nakon što je američki špijunski avion U-2 tijekom prelijetanja nad Kubom snimio fotografije na kojima su bili vidljivi sovjetski vojni stručnjaci koji postavljanju bojne položaje za rakete srednjega dometa (Posener, 1998, 110). Poučen fijaskom u Zaljevu svinja, Kennedy je oko sebe okupio najbolje i najiskusnije savjetnike koji su danima zasjedali u Izvršnom odboru Vijeća za nacionalnu sigurnost (*The Executive Committee of the National Security Council: EXCOMM*) smišljajući najbolji potez za rješavanje krize (Jakovina, 2013, 213). Unutar EXCOMM-a bilo je onih koji su zahtijevali novu invaziju Kube, no prevagu je odnijela ideja o pomorskoj blokadi (Blight i dr., 1987, 175). Nakon višednevnih napetosti, Kennedy je obećao Hruščovu kako vojne snage SAD-a neće ugrožavati Kubu te da će povući raspoređene raketne položaje na području Turske. S druge strane, Hruščov je dao obećanje povlačenja spornih raketa s Kube, što je vrlo brzo i učinjeno, unatoč tome što je njihova prvotna funkcija pravdana riječima o obrambenom karakteru (Jakovina, 2013, 214; Posener, 1998, 114; Dallek, 2003, 579). Kubanska raketna kriza iznjedrila je daljnje američke dogovore sa Sovjetskim Savezom, odnosno, uspostavu tzv. *vruće linije* između Moskve i Washingtona te sporazum o zabrani atomskih pokusa.⁷ U tim trenucima činilo se kako utrka u naoružanju prestaje te da će s Hruščovom i Kennedyjem kao državicima postojeće stanje hladnoga rata možda i završiti (Posener, 1998, 115).

4. Atentat na Johna F. Kennedyja

Atentat na Johna F. Kennedyja 22. studenoga 1963. godine u gradu Dallasu predmet je različitih rekonstrukcija, istraživanja i analiza više od pola stoljeća. U tom razdoblju napisan je veći broj knjiga i članaka, a snimljeno je i desetak

7 Vruća linija naziv je za neposrednu teleprintersku i telefonsku vezu uspostavljenu između Bijele kuće u Washingtonu i Kremlja u Moskvi. Sporazum o uspostavljanju izravne veze potpisan je 20. lipnja 1963. godine, nakon Kubanske raketne krize s namjerom izbjegavanja sličnih kriza i moguće eskalacije u budućnosti.

igranih te dokumentarnih filmova. Iznimna količina različitih vrsta materijala nedvojbeno upućuju na to kako navedeni događaj i dalje izaziva zanimanje istražitelja i šire javnosti. Prema tome, atentat na Johna F. Kennedyja još uvijek je obavijen teorijama i sumnjama te kao takav nalaže stalne rekonstrukcije. Upravo je zbog spomenute količine materijala izrazito zahtjevno rekonstruirati događaj koji obiluje kontradiktornostima.

Prve rekonstrukcije događaja vezanih za Kennedyjev dolazak u Dallas te atentat pružili su američki tiskani mediji. Jedan od upečatljivih članaka o tome objavljen je u *Dallas Morning Newsu* na dan Kennedyjeva dolaska u Dallas. U jutarnjem izdanju na naslovnoj stranici objavljen je tekst u kojemu se Roberta i Johna Kennedyja kritizira za popuštanje komunizmu (Swanson, 2013, 95). Osim novinskoga članka, po gradu su lijepljeni letci s Kennedyjevim likom uz natpis „traži se zbog izdaje“, čime se ponovno aludiralo na njegovo navodno popuštanje komunizmu (Swanson, 2013, 96). Unatoč spomenutim ekscesima, atmosfera sunčanoga dana i brojka od oko 150.000 okupljenih građana nisu ostavljale dojam napetosti (Meagher i Gragg, 2011, 128). Povorka s predsjedničkim parom u automobilu otvorena tipa bez bilo kakve zaštite te teksaskim guvernerom Johnom Connallyjem i njegovom suprugom Nellie sporo je prolazila kroz grad pozdravljajući okupljene. Automobil je u 12.30 sati prišao području gradskoga parka Dealey Plaza nakon čega su roku od nekoliko sekundi odjeknula tri hica (Posener, 1988, 135). Prvi metak pogodio je Kennedyja u zatiljak, prošao kroz vrat i pogodio guvernera Connallyja. Naknadno je odjeknuo i drugi koji je Kennedyja pogodio u potiljak. U tim trenucima, Jacqueline je pokušala pridržati Kennedyjevu glavu, ali ju je agent tajne službe zadužen za osiguranje vratio na sjedalo i zaštitio (Blaine i McCubbin Hill, 2010, 216). Vozač automobila nakon što je shvatio što se dogodilo naglo je ubrzao te krenuo prema Parkland Memorial Hospital gdje je Kennedy u 13 sati proglašen mrtvim nakon svećeničkoga oproštaja grijeha. Ubrzo nakon Kennedyjeve smrti, Lydon B. Johnson predsjedničkim zrakoplovom Air Force One otišao je iz Dallasa te tijekom leta u 14.40 sati položio prisegu i postao 36. predsjednik SAD-a (Posener, 1988, 136-137).

Svega nekoliko minuta nakon atentata, temeljem iskaza svjedoka, započela je potraga za počiniteljem. Tijekom potrage, policajac J. D. Tippit zaustavio je čovjeka odgovarajućega opisa temeljem iskaza svjedoka iz Dealey Plaze koji ga je upućao s četirima hicima (Swanson, 2013, 180-181). Nakon dvostrukog

ga ubojstva policija je počinitelja uhitila u gradskom kinu nešto prije 14 sati. Vrlo brzo utvrđeno je da je atentator bio 24-godišnji Lee Harvey Oswald, bivši član američke mornarice, ali i osvjedočeni marksist koji je 1959. godine otišao živjeti u Sovjetski Savez gdje je proveo tri godine života (Swanson, 2013, 56). Unatoč svim prikupljenim dokazima, Oswald nikada nije priznao ubojstvo predsjednika Kennedyja uporno tvrdeći da se radilo o širokoj zavjeri u kojoj je on ispao „žrtveno janje“ (Swanson, 2013, 225). Oswald nije imao priliku dokazati svoju nevinost jer ga je pri policijskom transportu iz gradskoga u okružni zatvor, pred TV-kamerama smrtno ranio Jack Ruby. Oswaldov ubojica, pravoga imena Jacob Rubenstein, bio je vlasnik striptiz klubova u Dallasu koji je spomenuto ubojstvo učinio, kako je sam kazao, iz revolta zbog atentata na Kennedyja (Posener, 1988, 140-142).

Nakon atentata, novi predsjednik Lydon B. Johnson formirao je posebnu komisiju koja je za cilj imala utvrditi sve okolnosti vezane uz atentat. Na čelu komisije bio je sudac Vrhovnoga suda Earl Warren (Meagher i Gragg, 2011, 131). Nakon istrage, povjerenstvo je došlo do zaključka da je Johna F. Kennedyja ubio psihički nestabilan i politički zaluđen pojedinac odbacujući teorije o organiziranoj uroti. Međutim, rezultati javnog upitnika provedenog na 25. godišnjicu atentata pokazali su da je samo 13 posto ispitanih Amerikanaca vjerovalo prethodno spomenutim zaključcima Warrenovog povjerenstva. Dvije trećine vjerovalo je da se radi o uroti dok je 61 posto ispitanika smatralo da su vlasti zataškale stvarne podatke (Posener, 1988, 142). Naravno, puno faktora moglo je utjecati na takvo javno mnijenje. U Amerikanaca je postojalo tradicionalno nepovjerenje u državni sustav, a to je povjerenje dodatno umanjio državni tužitelj Jim Garrison. Naime, Garrison je 1967. godine ponovno otvorio „slučaj Kennedy“, uvjeren da se ne radi o pojedinačnom ekscesu političkog fanatika, nego o orkestriranoj uroti u kojoj je sudjelovalo više osoba. Navedeno je pokušao dokazati podizanjem optužnice protiv biznismena Claya Showa, koji je prema Garrisonu bio suradnik CIA-e i jedan od organizatora atentata (Meagher i Gragg, 2011, 133). Garrison je optužbu temeljio na prikupljenim dokazima, iskazima svjedoka, nelogičnostima u provođenju istrage, analizi Zapruderova filma itd.⁸ Jim Garrison naposljetku nije uspio dokazati Showovu umiješanost

8 *Zapruderov film* nijemi je film u boji koji je snimio američki poduzetnik Abraham Zapruder vlastitom videokamerom. Film prikazuje trenutak atentata na predsjednika Kennedyja tijekom njegova posjeta Dallasu, 22. studenoga 1963. godine. Vrijeme trajanja zapisa iznosi 26,6 sekundi i sadrži 486 kadara, brzine prikaza od 18,3 kadara u sekundi.

u Kennedyjevo ubojstvo. O tom suđenju i procesu istraživanja Jim Garrison napisao je knjigu *On the Trail of the Assassins*, a prema knjizi je 1991. godine snimljen film *JFK* u režiji Olivera Stonea. Glavna teorija Jima Garrisona bila je da su u atentatu sudjelovali Bijela kuća, CIA, Savezni istražni ured (*Federal Bureau of Investigation*: FBI), Lydon B. Johnson i dr., a sve to zbog Kennedyjeva „pomirujućega“ odnosa prema Sovjetskom Savezu i želje o povlačenju vojnika iz Vijetnama (Meagher i Gragg, 2011, 133).

5. Odjeci atentata u jugoslavenskom tisku

Atentat na Johna F. Kennedyja jedan je od najznačajnijih događaja koji se zbio tijekom hladnoga rata, a njegovim uklanjanjem s političke scene razvila se međunarodna bojazan za svjetski mir koji je Kennedy usprkos svim krizama pokušavao očuvati. Iz toga razloga, putem tiska prikazat ćemo kako je spomenuti događaj predstavljen jugoslavenskim čitateljima te iščitati odnos jugoslavenskoga režima prema atentatu. Analiza tiskovina obuhvatila je *Vjesnik* u ulozi najvažnijega lista na području Socijalističke Republike Hrvatske te *Borbu* kao najtiražniji list jugoslavenske savezne razine. U tom kontekstu bitno je istaknuti da je *Vjesnik* bio glasilo Socijalističkoga saveza radnog naroda Hrvatske, a *Borba* Socijalističkoga saveza radnog naroda Jugoslavije. Oba Saveza bila su produžena ruka Saveza komunista Jugoslavije (SKJ).

Naravno, ni SKJ nije bilo uvijek homogeno političko tijelo, stoga pisanje jugoslavenskoga tiska valja shvatiti kao odobrenje i naređenje većine unutar SKJ pod tutorstvom generalnoga sekretara Josipa Broza Tita u okvirima odjela za agitaciju i propagandu, Agitpropa. Prije analiziranja jugoslavenskih novinskih izvora treba opisati odnos SAD-a i Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ), odnosno Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) u vremenu Kennedyjeva mandata.⁹ Naime, Jugoslavija se nakon Rezolucije Informbiroa te sukoba na relaciji Tito-Staljin u svijetu profilirala kao socijalistička država koja je odbacila staljinistički sustav upravljanja (Banac, 1990, 137-138). Naravno, navedeni proces odbacivanja staljinizma zahtijevao je određeno razdoblje prilagodbe novih sustava vrijednosti. No, jugoslavenski stav prema Sovjetskom Savezu često je funkcionirao prema mehanizmu klackalice u odnosima Jugoslavije prema Zapadu i SAD-u. Od-

9 Ustavom iz 1963. godine Jugoslavija mijenja naziv iz Federativna Narodna Republika Jugoslavija u Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija.

nosno, pogoršanje odnosa Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza nagnalo bi jugoslavenske komuniste na okretanje prema Zapadu. Ista situacija dogodila bi se u slučaju pogoršanja odnosa Jugoslavije i Zapada. Tada bi jugoslavenski dužnosnici tražili suradnika u komunističkim zemljama. Također, sukobi unutar Centralnoga komiteta Saveza komunista Jugoslavije (CK SKJ) o pitanjima unutarnje politike prelila bi se i na pitanja vanjske politike. Tako se unutar CK SKJ razvila „liberalna“ struja na čelu s Edvardom Kardeljem koji je za Sovjetski Savez bio najnegativniji jugoslavenski političar. Pokazatelj Kardeljeve omraženosti u Sovjetskom Savezu vidljiv je u sugestijama Nikite Hruščova u kojima je od Tita tražio da Kardelja ukloni sa svih partijskih funkcija. S druge strane razvila se „konzervativna“ struja na čelu s Aleksandrom Rankovićem koji je, među ostalim, 22. prosinca 1962. godine pri posjetu u Sovjetskom Savezu govorio o „radničkoj klasi cijeloga svijeta pod vodstvom Sovjetskoga Saveza“ (Pirjavec, 2012, 447-448, 460, 470). S time na umu, jasno je da SKJ nije bio homogen što jasno naslućuje da ni pogledi unutar partijskog vrha na vanjsku politiku nisu bili jednostrani.

Hrvatski povjesničar Tvrtko Jakovina (2013, 214-215) ističe da je do početka 1960-ih godina, kada je Kennedy postao predsjednikom SAD-a, američka vanjska politika prema Jugoslaviji već bila određena. Objašnjavajući potonje, on ističe da je američka diplomacija napravila odmak od Jugoslavije nakon nerijetkih kritika jugoslavenskoga tiska upućenih prema američkoj politici te nakon potvrde da se stav Josipa Broza Tita prema SAD-u neće mijenjati. Naime, američki ambasador u Jugoslaviji – George Kennan – zaključio je da Tito neće postati demokratski vođa te je zbog toga američkoj vladi predlagao da smanji ekonomsku i vojnu pomoć prema Jugoslaviji.

Nadalje, koliko je vanjska politika Jugoslavije bila slojevita pokazuje i osniivanje pokreta nesvrstanih 1961. godine i činjenica da je Tito, uz predsjednika Egipta Gamala Abdela Nassera i indijskog premijera Jawaharlala Nehrua bio najznačajnija ličnost spomenute organizacije. Unutar pokreta nesvrstanih zemlje trećega svijeta stavljale su naglasak na borbu protiv kolonijalizma, neokolonijalizma i imperijalizma te formalno nisu podilazile blokovskim podjelama svijeta (Pirjavec, 2012, 451-454). Bez obzira na takve formulacije, podilaženje blokovskim podjelama i pristajanje uz određenu stranu pratilo je većinu članica pokreta nesvrstanih. Jugoslavija se na primjer tijekom Kubanske krize javno i izravno nije opredijelila ni za koga, a Tito i ostali visoki dužnosnici pozivali su

na mirno rješavanje sukoba.¹⁰ No, stvarni osjećaji i namjere jugoslavenskih državnika vidljivi su iz izvještaja novinara Vjesnika. Tako je 24. listopada 1962. godine, nakon Kennedyjeve objave o pomorskoj blokadi Kube, Frane Barbieri objavio članak s naslovom *Američka blokada Kube – Najozbiljnija kriza poslije rata* u kojemu piše:

„Nepokoravanje volji jedne strane, koja je po svojem vlastitom nahodaњу uspostavila blokadu, bez pitanja i konzultacije drugih, pa ni vlastitih saveznika znači, prema tome, akt koji neposredno dovodi do rata. Tako se nalazimo posve blizu onom času kad zdrav razum ne djeluje i kad je nemoguće kontrolirati svoje poteze“.¹¹

Navedene riječi Barbieri pripisuje „jednom delegatu“ kojega nije imenovao. S druge strane, iskrcavanje sovjetskih raketa na Kubu, Barbieri opisuje kao američku priču u koju mnogi ne vjeruju.¹² Nadalje, još jedan primjer jugoslavenske „nesvrstanosti“ vidljiv je iz članka novinara Željka Brihte od 25. listopada 1962. godine naslova *127 vojnih baza u 18 zemalja – SAD same sebe pobijaju svojom stvarnošću*. Autor u članku kritizira blokadu Kube, ali i ekspanzivne elemente američke vanjske politike, vojne pakteve i gomilanje oružja. Svi ti elementi američke politike prema Brihti rezultirali su ugrožavanjem svjetskoga mira.¹³ Osim „nesvrstanosti“, jugoslavensku politiku ocrtavalo je i tzv. *sjedenje na dvama stolcima*. Navedenu tezu moguće je prikazati podatkom da se manje od godinu dana nakon Titovog putovanja u Sovjetski Savez i prosovjetskoga govora Aleksandra Rankovića, Broz sa suprugom Jovankom i jugoslavenskom delegacijom zaputio na turneju po SAD-u i Južnoj Americi.¹⁴

Josip Broz Tito i delegacija su se pri dolasku u SAD 16. listopada 1963. godine smjestili u Williamsburg, poznati povijesni i turistički centar. Novinar Vjesnika Josip Kirigin pridaje važnost lokaciji koja je bila priređena za jugoslavensku delegaciju pišući da u njoj odsjedaju samo najuglednije ličnosti koji posjećuju Williamsburg.¹⁵ Sljedećega dana, Josip Broz Tito, Jovanka Broz i ostali

10 „Izjava predsjednika Tita“, *Borba* (Zagreb), 24. 10. 1962., 1.

11 Frane Barbieri, „Američka blokada Kube – Najozbiljnija kriza poslije rata“, *Vjesnik* (Zagreb), 24. 10. 1962., 1.

12 *Isto*, 1.

13 Željko Brihta, „127 vojnih baza u 18 zemalja – SAD same sebe pobijaju svojom stvarnošću“, *Vjesnik* (Zagreb), 25. 10. 1962., 3.

14 Josip Kirigin, „Predsjednik Tito doputovao u SAD“, *Vjesnik* (Zagreb), 17. 10. 1963., 1-3.; Jakovina, *Trenuci katarze: Prijelomni događaji XX. stoljeća*, 216;

15 Josip Kirigin, „Predsjednik Tito doputovao u SAD“, *Vjesnik* (Zagreb), 17. 10. 1963., 1.

članovi delegacije posjetili su Kennedyja u Bijeloj kući. Tim povodom Tito i Kennedy vodili su razgovore o državnim interesima, suradnji te globalnim pitanjima.¹⁶ Predsjednik Tito je tijekom posjete obišao i New York te Sveučilište u Princetonu gdje se susreo s bivšim ambasadorom u Jugoslaviji Georgeom Kennanom (Jakovina, 2013, 216). Za vrijeme boravka u SAD-u Tito je obolio od gripe, a nakon oporavka javno se zahvalio Kennedyju na njezi i gostoprimstvu u SAD-u.¹⁷ No, gripa je Titu vjerojatno stvarala najmanje probleme jer je u vremenu njegova boravka organizirano više prosvjeda hrvatskih i srpskih političkih emigranata kojima jugoslavenski tisak nije pridavao veću pažnju nastojeći ih opravdati riječima poput: „Incidenti u New Yorku pokušavaju narušiti atmosferu i po račun određenih krugova izbalansirati posjet da on ne bi bio toliko uspješan i da bi se naponi k smirenju i razumijevanju među narodima i državama onemogućili“.¹⁸ Uostalom, jugoslavenski tisak odlučno je odbijao davati medijsku pozornost činjenici da je na Josipa Broza Tita u New Yorku pokušao atentat. Tako je pokušaj ubojstva, koji tim riječima nije ni nazvan, predstavljen kao manji incident, odnosno ispad, a podatke o istom dao je predstavnik Državnog sekretarijata za vanjske poslove Dušan Blagojević. On je ispad „šalice suradnika okupatora iz drugog svjetskog rata i drugih kompromitiranih elemenata“ okarakterizirao kao propust njujorške policije.¹⁹ Naposljetku zaključuje kako takvi događaji samo kvare vrlo dobru atmosferu koja je vladala za vrijeme Titova boravka u SAD-u.²⁰ Svakako, Tito je bio posljednji strani državnik koji je posjetio Kennedyja. On je u svojoj izjavi za medije prilikom ubojstva Johna F. Kennedyja istaknuo kako je na američkoj turneji razvio poseban prijateljski odnos s Kennedyjem.²¹ Bez obzira na spomenute incidente, Titov boravak u SAD-u od 16. do 25. listopada 1963. godine danas se sagledava i tumači kao značajan uspjeh jugoslavenske diplomacije.²²

Mjesec dana nakon Titovog posjeta SAD-u, na naslovnoj stranici Vjesnika osvanuo je članak grafički podebljanoga naslova: *Kennedy umro nakon atenta-*

16 Josip Kirigin, „Posjet Predsjednika SFRJ Washingtonu: Razgovori Kennedy – Tito“, *Vjesnik* (Zagreb), 18. 10. 1963., 1-3.

17 „Predsjednik Tito obolio od gripe“, *Vjesnik* (Zagreb), 18. 10. 1963., 1.; „Tito spreman produžiti boravak“, *Vjesnik* (Zagreb), 19. 10. 1963., 1.

18 Josip Kirigin, „Predsjednik Tito sutra napušta New York“, *Vjesnik* (Zagreb), 24. 10. 1963., 1.

19 Srećko Frajndlih, „Susret Tito-Kennedy prelazi bilateralne okvire“, *Vjesnik* (Zagreb), 25. 10. 1963., 3.

20 *Isto*, 3.

21 „Izjava predsjednika Tita“, *Vjesnik* (Zagreb), 23. 11. 1963., 1.

22 Jakovina, *Trenuci katarze: Prijelomni događaji XX. stoljeća*, 216.

ta.²³ Važno je istaknuti podcrtanu sintagmu *nakon atentata* kojom se prikazuje veće pridavanje važnosti atentatu kao događaju nego smrti Johna F. Kennedyja. U članku se sistematizirano i kronološki opisuju događaji oko atentata, ali i iznose proizvoljni zaključci poput „Teksasški grad Dallas smatra se tradicionalno konzervativnim centrom“ ili „Javnost ovdje [SAD] smatra da su zločin izvršili politički protivnici Predsjednika, koji su u posljednje vrijeme pokazali izrazite znakove neraspoloženja prema Predsjedniku i njegovim progresivnim mjerama“.²⁴ Iz navedenih komentara razvidno je da je u jugoslavenskom vrhu vladalo uvjerenje kako je Kennedy likvidiran zbog svoje progresivne politike i pomirujućega odnosa prema komunističkim zemljama. Članak sličnih navoda osvanuo je istoga dana na naslovnoj stranici *Borbe*. Članak naslova *Ubijen predsjednik SAD Džon Kenedi* potpisao je stalni dopisnik *Borbe* iz Washingtona Živko Milić. Pored teksta koji daje uvid u kronologiju događaja postavljena je fotografija Johna F. Kennedyja i kćeri Coraline uz opis „jedna od posljednjih fotografija Džona Fideralda Kenedija – u šetnji sa kćerkom u parku Bijele kuće“.²⁵ Moguće da se tom odabranom fotografijom stavljenom na naslovnu stranicu željela poslati poruka čitateljima da nije ubijen samo predsjednik SAD-a, već i otac. Time se potencijalno dopiralo do emocija čitatelja uz želju snažnijega senzibiliteta u okvirima navedenoga događaja.

Naravno, jugoslavenski državni vrh javno je reagirao odmah nakon atentata. Na naslovnoj stranici *Vjesnika* nalazila se izjava predsjednika Tita koji je izrazio žaljenje zbog tragičnoga događaja i istaknuo podatak da je prije samo mjesec dana imao priliku biti s Kennedyjem zbog čega ga je smrt predsjednika dodatno uznemirila. Nadalje, Tito je istaknuo da je američki narod izgubio „zaista jednu krupnu ličnost u svojoj historiji, a miroljubivi svijet jednog iskrenog pobornika mira“.²⁶ Odmah nakon saznanja o atentatu Tito je izrazio sućut prvog dami Jacqueline Kennedy, Lydonu B. Johnsonu, cijeloj američkoj vladi i američkom narodu.²⁷

Osim Tita, mediji su prenijeli i izražavanje sućuti jugoslavenskoga ministra vanjskih poslova Koče Popovića. On je državnom tajniku SAD-a Deanu Rusku

23 „Kennedy umro nakon atentata“, *Vjesnik* (Zagreb), 23. 11. 1963., 1.

24 *Isto*, 1.

25 Živko Milić, „Ubijen predsjednik SAD Džon Kenedi“, *Borba* (Zagreb), 23. 11. 1963., 1.

26 „Izjava predsjednika Tita“, *Vjesnik* (Zagreb), 23. 11. 1963., 1.; „Izjava predsjednika Tita povodom smrti Kenedija“, *Borba* (Zagreb), 23. 11. 1963., 1.

27 „Brzjav predsjednika Tita potpredsjedniku SAD Johnsonu i gospođi Kennedy“, *Vjesnik* (Zagreb), 23. 11. 1963., 1.; „Brzjav predsjednika Tita Lindonu Džonsonu i Žaklin Kenedi“, *Borba* (Zagreb), 23. 11. 1963., 1.

prenio poruke žaljenja uz riječi: „Svijet je lišen državnika čije je zalaganje za međunarodno sporazumijevanje i mir bilo tako dragocjeno“.²⁸ Izrazi sućuti Tita i Popovića usmjereni su poglavito na Kennedyjevu ulogu u očuvanju mira, a obje su izjave u svojem sadržajnom smislu identične, ali sintaktički drugačije oblikovane. U istome broju *Vjesnika* prenijete su izjave svjetskih državnika povodom atentata, a objavljena je i odluka savezne vlade, odnosno Saveznog izvršnog vijeća (SIV), da se u znak sućuti na svim javnim zgradama istaknu zastave na pola koplja kao i da se otkazu sve zabavne i sportske manifestacije.²⁹ Riječi koje su uputili Tito i Popović dodatno su artikulirane u članku Živka Milića *Kenedijeva smrt napravila od Amerike zemlju žalosti i suza* u kojemu spominje Kennedyjevu vanjsku i unutarnju politiku. Tako je Milić napisao sljedeće:

„Džon F. Kenedi bio je u 46. godini života. U toku tri godine boravka u Bijeloj kući, stekao je renome jednog od vodećih lidera svjetskog formata, koji je učinio izvanredno mnogo na adaptiranju američke vanjske politike suvremenim uvjetima, a na domaćem frontu stremio da proširi i nastavi djelo Franklina Delana Ruzvelta. Posebno, predsjednik Kenedi je smatran za čovjeka koji je odlučio da napravi prekretnicu u rješavanju problema američkih crnaca i pridoneše ukidanju diskriminacije prema njima. Kao čovjek, Džon Kenedi je, može se reći, u posljednje tri godine šarmirao svoje sugrađane čak i one koji su bili njegovi politički protivnici.“³⁰

Tim tekstom Milić je odao veliku počast preminulom predsjedniku i istaknuo Kennedyjeve kvalitete kao osobe i državnika. Upravo iz tih navoda vidljiv je utjecaj Johna F. Kennedyja kao državnika, ali i odnosa jugoslavenskoga tiska prema njemu. Slično je vidljivo iz posvete (*in memoriam*) objavljene u Borbi naziva *Džon Kenedi – veliki čovjek i državnik*. Cijela stranica posvećena je Kennedyjevom životu uz fotografije koje prikazuju njegovu djecu, suprugu Jacqueline, prijatelje i ratne suborce, kao i Josipa Broza Tita u posjetu Washingtonu. Taj sumoran prikaz gubitka života upotpunjuje opis: „U historiji svijeta Kenedi će ostati zabilježen kao veliki državnik, pozitivna ličnosti i zato veliki čovjek“.³¹ Navedeno je zasigurno jedan od najboljih prikaza javnoga iskaza pijeteta jugoslavenskih medija i vlasti.

28 „Saučešće Koče Popovića“, *Vjesnik* (Zagreb), 23. 11. 1963., 3.

29 „Saopćenje Saveznog izvršnog vijeća“, *Vjesnik* (Zagreb), 23. 11. 1963., 3.

30 Živko Milić, „Kenedijeva smrt napravila od Amerike zemlju žalosti i suza“, *Borba* (Zagreb), 23. 11. 1963., 3.

31 „Džon Kenedi – veliki čovjek i državnik“, *Borba* (Zagreb), 24. 11. 1963., 4.

Zatim je *Vjesnik* 24. studenoga 1963. godine prenio vijest o Titovom posjetu američkoj ambasadi u Jugoslaviji.³² Također, na naslovnoj stranici *Borbe* prenesena je vijest kako je telstar prenio Titovu izjavu povodom smrti predsjednika američkim televizijskim stanicama.³³ U navedenom članku kazuje se kako je komentator *The American Broadcasting Companyja* (ABC) nakon izjave predsjednika Tita ustvrdio da je Tito bio posljednji strani državnik koji se susreo i vodio razgovore s Kennedyjem. Komentator je istaknuo da su Tito i Kennedy vodili razgovore usmjerene na popuštanje međunarodnih napetosti te kako je Tito boravio u SAD-u da bi pridonio boljem razumijevanju između Istoka i Zapada.³⁴

Istoga dana, tisak je veliku pozornost posvetio izjavama čelnika Sovjetskoga Saveza Nikite Hruščova i predsjednika Alžira Ahmeda Bena Belle koji su ustvrdili da se radi o atentatu koji su organizirali američki konzervativni krugovi.³⁵ Jasno je da se prenošenjem izjava spomenutih državnika željelo dokazati da se o prirodi atentata ne radi o izoliranome mišljenju jugoslavenskih vlasti. Mišljenje o organiziranoj uroti konzervativnih krugova jasno je prikazano i u dvama člancima objavljenih istoga dana; *Zašto u Teksas?* i *Kennedy – čovjek i državnik*.³⁶ Također, u članku *Posljednji trenuci predsjednika Kennedyja* naglašavala se konzervativnost grada Dallasa uz riječi: „Sve ovo dogodilo se u 90 minuta u mjestu Dallasu, gradu koji se smatra za centar ultrakonzervativnih ideja“.³⁷ Nadalje, unutar jugoslavenskoga tiska nastavile su se javljati nove sumnje u događaje vezane za atentat. Tako je novinar *Borbe* Živko Milić u kolumni *Osvald Li kategorički odbija da je atentator na Džona Kenedija* iskazao sumnju u Oswaldovu mogućnost izvršenja atentata. Milić se dotaknuo Oswaldove statistike u streljani za vrijeme služenja u vojsci uz navod:

„Prilikom osnovnog kursa iz gađanja u Kaliforniji on je postigao s puškom – 212 od 250 mogućih poena, a prilikom drugog kursa samo 191 pogodak od 250

32 „Predsjednik Tito posjetio ambasadu SAD“, *Vjesnik* (Zagreb), 24. 11. 1963., 1.; „Predsjednik Tito posjetio ambasadu SAD u Beogradu i izrazio saučešće“, *Borba* (Zagreb), 24. 11. 1963., 3.

33 Telstar je bio prvi aktivni telekomunikacijski satelit lansiran 1962. godine u eliptičnu Zemljinu orbitu. Njime je ostvaren prvi praktični satelitski prijenos televizijskih programa, telefonskih, telegrafskih i radijskih poruka između Europe i Amerike.

34 „Titovu izjavu telstar prenio američkim televizijskim stanicama“, *Borba* (Zagreb), 24. 11. 1963., 1.

35 Mirko Bilić, „Tragična vijest potresla Moskvu“, *Vjesnik* (Zagreb), 24. 11. 1963., 4.; Dara Janeković, „Benbela: Žrtva rasista“, *Vjesnik* (Zagreb), 24. 11. 1963., 4.

36 „Zašto u Teksas?“, *Vjesnik* (Zagreb), 24. 11. 1963., 3.; Josip Vrhovec, „Kennedy – čovjek i državnik“, *Vjesnik* (Zagreb), 24. 11. 1963., 3.

37 „Posljednji trenuci predsjednika Kennedyja“, *Vjesnik* (Zagreb), 24. 11. 1963., 5.

mogućih. Tom prilikom on je ocijenjen kao strijelac najniže kategorije. Ovo je također jedan zanimljiv moment, s obzirom da se pretpostavlja da je ubojica predsjednika Kenedija bio veoma dobar strijelac“.³⁸

U sličnom tonu, s naglaskom na kritiku dijela američkoga tiska koji je pokušao Kennedyjevo ubojstvo usmjeriti u protukomunističku kampanju, Milić je kritički istaknuo slučaj Oswaldovog ubojstva koje je izvršio Jack Ruby i sumnje da se radi o osmišljenom insceniranom događaju.³⁹

Osim navedenoga, jugoslavenski tisak tih je dana retrospektivno pisao o američkoj politici u vremenu Kennedyjeva mandata. U tom kontekstu Frane Barbieri napisao je kolumnu *Američke alternative*. U uvodu kolumne, Barbieri je naveo kako je tekst napisan nekoliko sati prije vijesti o atentatu te da se objavljuje kao prilog osvjetljavanju okolnosti događaja u Dallasu. Ukratko, autor je opisao razvojnu liniju američke politike te uputio kritiku proširenju američkoga *leadershipa* i utjecaja u svijetu. Barbieri je blago kritizirao i američko unošenje vlastitih koncepcija u politiku drugih zemalja, ali u isto vrijeme odbijanje tuđih. Također, kritizirao je gledanje SAD-a na svijet kao na turistička odredišta te politiku preskakanja između izolacionizma i integralizma. U tom kontekstu, naglašeno je da je Kennedy negodovao nad odlukom Senata o smanjenju programa pomoći zemljama u razvoju. Tako je, prema Barbieriju, Kennedy postao čovjek koji je razumio svijet i nagnao svijet da razumije SAD.⁴⁰ Vjerojatno se podatkom da je kolumna napisana prije saznanja o ubojstvu željelo prikazati da je tisak imao isto mišljenje o Kennedyju i njegovoj politici i prije njegove smrti.

Tijekom 24. studenoga u Borbi je izašao kraći tekst *Ozbiljnost trenutka* novinara Bogdana Pešića. U tom tekstu Pešić se osvrnuo na navode kako je Oswald živio u Sovjetskom Savezu te kako je oženjen Ruskinjom pa konstatirao: „Politička ubistva uvijek su bila tako montirana da ne samo sakriju prave ubice nego da i bace sumnju na ličnost podobnu da posluži interesima samih ubica“.⁴¹ Dakako, sama priroda spomenutoga komentara dovodi do zaključka da je Pešić na atentat gledao kao na događaj koji je organizirao veći broj ljudi u kojemu je Oswald nevin. Da je Pešić smatrao potonje rečeno, vidljivo je u prebacivanju imenice „ubica“ u množinu – „[prave] ubice“.

38 Živko Milić, „Oswald Li kategorički odbija da je atentator na Džona Kenedija“, *Borba* (Zagreb), 24. 11. 1963., 4.

39 Živko Milić, „Tko je ubio Kenedija?“, *Borba* (Zagreb), 27. 11. 1963., 2.

40 Frane Barbieri, „Američke alternative“, *Vjesnik* (Zagreb), 24. 11. 1963., 3.

41 Bogdan Pešić, „Ozbiljnost trenutka“, *Borba* (Zagreb), 24. 11. 1963., 2.

Sljedećega dana, 25. studenoga, *Vjesnik* i *Borba* donijeli su podatke o posmrtnoj povorci te o mjestu i vremenu sprovođa američkoga predsjednika. Na sprovod su u ime Josipa Broza Tita otišli predsjednik Saveznoga izvršnog vijeća Petar Stambolić i Koča Popović, a u knjigu žalosti u Beogradu upisali su se Edvard Kardelj i Petar Stambolić čime je još jednom iskazano poštovanje jugoslavenskoga državnog vrha.⁴² Važnost Johna F. Kennedyja prikazana je u kolumni Živka Milića naziva *Tisuću dana Džona Kenedija*. Osim Kennedyjeve politike, Milić je opisao njegov profesionalni i osobni karakter:

„On je bio prvi predsjednik koji je otvorio vrata Bijele kuće književnicima, umjetnicima, učenjacima, arhitektima, muzičarima i poetama. Gotovo svaki njegov govor bio je mala literarna ekshibicija u govorništvu i stilu. [...] On je bio šarmer, čovjek brzog duha i efektnog humora“.⁴³

Milićevi zaključci i dojmovi bit će potvrđeni u mnogobrojnim Kennedyjevim biografijama koje će uslijediti. Naknadno, tisak je ponovno otvorio pitanje Oswaldove prošlosti i njegova boravka u Sovjetskom Savezu. Novinar Zvonimir Kristl tomu je dao dodatnu težinu zapisavši u kolumni *Monstruozni pokušaj*:

„No, na nemalo iznenađenje mnogih iz SAD su već u prvom trenutku potekle glasine koje su išle za tim da ne samo demantiraju tu opću ocjenu, već da krivicu za smrt Predsjednika SAD prebace na one koji su – podržavali opći kurs njegova djelovanja! „Glas Amerike“ odmah im je servirao „vijest“ o tome da je čovjek – za kojega se i sad još samo pretpostavlja da ima veze s atentatom – boravio u SSSR-u, da je oženjen Ruskinjom, da je stajao na čelu nekakvog „prokastrovskog“ komiteta. Čak i pod pretpostavkom da je taj Oswald Lee doista izvršio ubojstvo i da su ti podaci tačni, sve to ne bi ništa dokazivalo – možda jedino to da je atentat svjesno i vrlo brižljivo pripreman daleko unaprijed s jasnom političkom tendencijom! Međutim, teško je povjerovati da bi nova verzija paljenja Reichstaga, gotovo analogno podmetanje Oswalda Leeja u ulogu Van der Lubbea moglo ikoga prevariti. Naprotiv, ono može samo skrenuti pažnju svijeta na motive onih koji pokušavaju ponoviti prljavu nacističku podvalu i mobilizirati sve one, u prvom redu Amerikance, koji su podržavali predsjednika Kennedyja da se svim silama suprotstave monstruožnom pokušaju iskorištavanja njegove tragične smrti na totalnu negaciju njegove politike“.⁴⁴

42 „P. Stambolić i K. Popović otputovali na sahranu Kennedyja“, *Vjesnik* (Zagreb), 25. 11. 1963., 1.; „Edvard Kardelj, Petar Stambolić i druge jugoslavenske ličnosti posjetili ambasadu SAD u Beogradu i izrazili saučešće“, *Borba* (Zagreb), 25. 11. 1963., 2.

43 Živko Milić, „Tisuću dana Džona Kenedija“, *Borba* (Zagreb), 25. 11. 1963., 2.

44 Zvonimir Kristl, „Monstruožni pokušaj“, *Vjesnik* (Zagreb), 25. 11. 1963., 3.

Ovim tekstom Kristl, inače i autor knjige *Drama u Dallasu*, pokazao je žestoku negaciju prema navodima da je Kennedyja ubio čovjek ljevičarske političke ideologije, a takvu interpretaciju usporedio je s paljenjem Reichstaga. Takvom snažnom usporedbom jasno je dao do znanja što on, a sasvim sigurno i SKJ misli o takvim teorijama.

Istoga dana jugoslavenski mediji prenijeli su vijest o ubojstvu Oswalda ispred policijske postaje u Dallasu.⁴⁵ Pored prenošenja takvih informacija, u kolumni *Oswald je bio izručen ubici* velika kritika dana je dalaškoj policiji, ali i cijelom sustavu kojemu se prebacivalo organizirano ubojstvo. Tako je autor prenio izjavu šefa policije Jesseja Curryja o točnoj lokaciji i vremenu premještanja Oswalda iz gradskoga u okružni zatvor: „Ubica je, tako, bio tačno obaviješten kad će, kako će i kamo će biti prebačen Lee Oswald. Slučaj? Greška? Mig?”⁴⁶ Veliku sumnju oko ubojstva Leeja Oswalda iskazao je i Zvonimir Kristl u kolumni *Drugo umorstvo* navodeći:

„Što sve to pokazuje? Ako je Lee doista bio ubojica – zauvijek su zapušena usta vrlo opasnom svjedoku koji je mogao kad-tad otkriti tko mu je gurnuo oružje u ruku i što mu je sve obećao. Ako pak Lee nije bio ubojica – zauvijek je spriječen da se brani, da dokazuje svoju nedužnost, da otkriva kontradiktornosti u paukovoju mreži laži. I u jednom i u drugom slučaju, dakle, samo je mrtvi Lee ujedno bio i dobar Lee“.⁴⁷ [autor aludira na izreku *dead Indian – good Indian*]

Novinari, a time i SKJ, nakon početnoga šoka i objektivnoga problema manjka informacija sve su izraženije počeli isticati sumnju u istinitost tvrdnji vezanih uz atentat. Zaključno o događajima, političkoj ostavštini i krivcima za atentat napisao je Frane Barbieri u Komentaru tjedna – Dva atentata. Barbieri se u tekstu osvrnuo na komentar jednoga političara koji je Kennedyja usporedio sa „snažnom lokomotivom što je dinamično vukla američku politiku“ te iskazao poštovanje prema Kennedyjevoj vanjskoj politici pomirenja i kompromisa. Barbieri je komentirao i policijske navode o Oswaldovoj prošlosti te bez imalo rezignacije ustvrdio:

„Konstrukcije dalaške policije o tobožnjem ljevičarstvu atentatora skrojene su isuviše tačno prema mjerama desnice da se u njima ne bi mogao nazrijeti pokušaj ekstremista da optužujući druge za fizički atentat provedu svoje djelo

45 „Izvršen atentat na Oswalda“, *Vjesnik* (Zagreb), 25. 11. 1963., 1-3.; Živko Milić, „Ubijen Li Harvi Oswald“, *Borba* (Zagreb), 25. 11. 1963., 1.

46 „Oswald je bio izručen ubici“, *Vjesnik* (Zagreb), 25. 11. 1963., 3.

47 Zvonimir Kristl, „Drugo umorstvo“, *Vjesnik* (Zagreb), 25. 11. 1963., 3.

političkog atentata na orijentacije i politiku Johna Kennedyja. Jasno je da dalaški zločin ne koristi ni američkoj ljevici, ni crnačkom pokretu, ni oslobodilačkim pokretima, ni demokratskim pokretima Evrope i svijeta. Isto je toliko jasno da je on mogao koristiti samo desnici“.⁴⁸

Tekstom koji je očito s ciljem napisan u rubrici *Komentar tjedna*, Barbieri, a time i SKJ iskazali su veliko nepovjerenje prema rješavanju „slučaja Kennedy“, ali i „slučaja Oswald“. Nepovjerenje je dodatno iskazano kolumnom *Suđenje ili cirkus?* od 4. prosinca 1963. godine u kojoj je novinar Željko Brihta prenio vijesti *New York Timesa*:

„Međutim, upravitelj zatvora u kojem trenutno sjedi Jack Ruby i sam ne isključuje mogućnost da je opskurni poslovođa igračica striptiza – kako javljaju neki strani dopisnici – i sam igrao neku ulogu u atentatu na Predsjednika. Novinarima je upravitelj rekao kako je Ruby često ponavljao da ga njegovi prijatelji neće ostaviti na cjedilu“.⁴⁹

Brihta je vjerojatno prenošenjem vijesti iz *New York Timesa* želio naglasiti da mišljenje koje je redakcija *Vjesnika* danima iznosila nije osamljeno nego da sumnju u cijeli događaj dijele mnogi.

Nakon Johnsonove odluke o formiranju komisije na čelu s Earlom Warrenom, Živko Milić u kolumni *Amerika je povelu istragu nad samom sobom: otkuda izviri gejjiri mržnje i otrovnog fanatizma* pisao je ne samo o atentatu kao takvom nego o svim društvenim problemima SAD-a. Milić se u kolumni osvrnuo na odgoj djece referirajući se na televizijsku izjavu svećenika Williama Holmesa koji je kazao da su djeca u jednom školskom razredu nakon saznanja o smrti Johna F. Kennedyja počela klicati. Milić kazuje kako za takve događaje ne valja kriviti djecu nego roditelje koji ih uče mržnji. Nadalje, kritizirao je veliku mržnju usmjerenu prema preminulom predsjedniku od organizacije *Vijeće građana* koja je bila sastavljena većinom od bijelaca rasista s američkoga Juga. Zbog društvenih podjela i problema koji unose nemir u društvenu strukturu i nakon nedavnih događaja, Milić je zaključio da se SAD zapitao i započeo istragu nad samim sobom.⁵⁰

48 Frane Barbieri, „Dva atentata“, *Vjesnik* (Zagreb), 29. 11. 1963., 7.

49 Željko Brihta, „Suđenje ili cirkus?“, *Vjesnik* (Zagreb), 4. 12. 1963., 3.

50 Živko Milić, „Amerika je povelu istragu nad samom sobom: otkuda izviri gejjiri mržnje i otrovnog fanatizma“, *Borba* (Zagreb), 29., 30. 11. i 1. 12. 1963., 2.

6. Zaključak

Zaključno, John F. Kennedy bio je jedan od najznačajnijih državnika druge polovice dvadesetoga stoljeća, a tu zaslugu zavrijedio je vođenjem SAD-a u najkritičnijim trenucima hladnoratovske povijesti. Također, možemo konstatirati da je njegovo ubojstvo uzdrvalo cijeli svijet, a Kennedyja pretvorilo u političkoga mučenika. U kontekstu jugoslavenskoga pogleda na atentat, za ustvrditi je da reakcije i odluke komunističkoga vodstva nisu odudarale od većine reakcija svjetskih državnika. No bez obzira na to, vidljiv je velik izraz pijeteta prema preminulom američkom predsjedniku i poštovanje prema politici koju je vodio. Također, važno je naglasiti da su pisanja jugoslavenskoga tiska u simbioznom položaju naspram medija ostalih komunističkih i socijalističkih zemalja koje su smatrale da su atentat izveli konzervativni centri moći. Kao dokaz za navedeno često se spominjala konzervativnost grada Dallasa te Kennedyjeva kompromisna i pomirljiva vanjska politika prema Sovjetskom Savezu. Svakako valja ustvrditi da je tisak nakon Kennedyjeve smrti pokušao prikazati kako je jugoslavenski režim koji je često kritizirao američku vanjsku politiku na Kennedyja gledao kao na jednu pozitivnu ličnost te da je njegova smrt na teret svjetskom miru. Tako su vijesti o Kennedyjevu ubojstvu i naknadnim događajima punili naslovnice *Vjesnika* i *Borbe* više od deset dana. Naravno, prvih dana bilo je posvećeno mnogo više prostora u opisivanju i komentiranju događaja nego u narednom vremenu, no bez obzira na to, spomenutim događajima u studenom i prosincu 1963. godine posvećeno je mnogo pažnje. Tisak je prenosio vijesti i reakcije iz cijeloga svijeta, ali podrobnije kolumne jugoslavenskih novinara bile su usmjerene ka kritici prema onima koji su smatrali da je za atentat odgovoran pojedinac i marksist. Također, valja zaključiti da su kolumnisti *Vjesnika* i *Borbe* imali vrlo slične zaključke i komentare što potvrđuje tezu da se objavljeni tekstovi nisu previše kosili sa službenim stavom komunističkih vlasti. Na kraju, Kennedy je za svoga života uspio približiti dva polariteta Istoka i Zapada, a njegov mirotvorski imidž još uvijek živi i šezdeset godina kasnije.

Popis izvora i literature

- „Addison disease“. National Cancer Institute at the National Institutes of Health. Pristup ostvaren 12. siječnja 2023. <https://www.cancer.gov/publications/dictionaries/cancer-terms/def/addison-disease>
- Banac, Ivo (1990). Sa Staljinom protiv Tita. Zagreb. Globus.
- Blaine, Gerald; McCubbin Hill, Lisa (2010). The Kennedy Detail: JFK's Secret Service Agents Break Their Silence. New York. Gallery Books.
- Blight, James; Nye Jr., Joseph; Welch, David (1987). The Cuban Missile Crisis Revisited. Foreign Affairs, 66, str. 170-188.
- Borba* (Zagreb), 1962.
- Borba* (Zagreb), 1963.
- Burns, James MacGregor (2016). John Kennedy: A Political Profile. New York. Open Road Integrated Media.
- Dallek, Robert (2003). An Unfinished Life: John F. Kennedy, 1917-1963. New York. Little Brown and Company.
- „Dugan, Andrew; Newport, Frank, „Americans Rate JFK as Top Modern President“, Gallup, Inc, 15. studenoga 2013. Pristup ostvaren 12. siječnja 2023. <https://news.gallup.com/poll/165902/americans-rate-jfk-top-modern-president.aspx>
- Graubard, Stephen (2010). Predsjednici: Povijest vladanja američkih predsjednika modernog doba. Zagreb. TIM press.
- Jakovina, Tvrtko (2013). Trenuci katarze: Prijelomni događaji XX. stoljeća. Zagreb. Fraktura.
- „John F. Kennedy Quotations: President Kennedy's Inaugural Address, January 20, 1961“, John F. Kennedy Presidential Library and Museum, Boston Massachusetts. Pristup ostvaren 12. siječnja 2023. <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/historic-speeches/inaugural-address>
- Meagher, Michael; Gragg, Larry (2011). John F. Kennedy: A Biography. Santa Barbara. Greenwood.
- Pirjavec, Jože (2012). Tito i drugovi. Zagreb. Mozaik knjiga.
- Posener, Alan (1998). John F. Kennedy. Makarska. Genezis 97.
- Swanson, James (2013). End of Days: The Assassination of John F. Kennedy. New York. HarperCollinsPublishers.
- Vjesnik* (Zagreb), 1962.
- Vjesnik* (Zagreb), 1963.

John Fitzgerald Kennedy and the Media Coverage of His Assassination in the Yugoslav Press – The Examples of *Vjesnik* and *Borba*

Summary

The first part of this work describes the life and political career of American President John Fitzgerald Kennedy. Secondly, the paper analyzes the events of November 22, 1963, starting with Kennedy's assassination and death. This study is based on the analysis of the writing in Yugoslav daily newspapers *Vjesnik* and *Borba*. As shown in the study of the Yugoslav press, we will attempt to demonstrate how the news of the violent murder of the American president during the Cold War was received in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY).

Keywords: assassination, *Borba*, John Fitzgerald Kennedy, SFRY, *Vjesnik*.